

Bibelens poetiske tale om Gud

Ved en højtidelighed i forbindelse med Det danske Bibelselskabs repræsentantskabsmøde¹ modtog professor Kirsten Nielsen *Bibelselskabsprisen* for 2008 og kvitterede med en tale, der her bringes som artikel

Af Kirsten Nielsen²

Talen om Gud forudsætter brug af billeder

Jeg læste engang hos en tysk teolog, at det afgørende teologiske spørgsmål lyder: "Hvordan kan Gud, der ikke er af denne verden, gøre sig kendt i verden?" Det var så indlysende rigtigt, og alligevel kom det bag på mig. Det rigtige består i, at der er en modsigelse mellem en Gud, som er så totalt anderledes end os, og så påstanden om, at ham kender vi godt.

Og så er spørgsmålet alligevel overraskende. For de allerfleste af os har jo kendt Gud, fra vi var børn. Vore forældre har fortalt om Gud, og vi har lært at bede "Fader Vor". Men hvad er det egentlig for et sprog vi bruger, når vi beder: "Vor far, du som er i himlene". Siger vi ikke dermed noget, som både antyder nærhed, "Vor far", og afstand "som er i himlene". Eller betyder det afstand? Himlen er jo det, der omgiver os alle, så måske er det en måde at sige på, at Gud er alles far. Det er spørgsmål af den slags, vi må rejse, når vi begynder at tænke over, at Gud kender vi som én, der fortælles om, én, vi kan læse om, én, som har givet sig til kende på sprogets betingelser. Men – må vi så tilføje: Når sproget skal tale fortroligt om den helt anderledes, så må det ske ved, at vi bruger velkendte ord, men bruger dem billedligt.

¹ Repræsentantskabsmødet afholdtes den 29. maj 2008 i Nationalmuseets festsal. Red.

² Lic. & dr. theol. Kirsten Nielsen er ansat som professor i Gammel Testamente på Aarhus Universitet. Red.

Hvad er billedsprog?

Det karakteristiske for et sprogligt billede er jo, at det på samme tid siger om noget, at det ligner, og at det alligevel er anderledes. Vi taler i billeder i hverdagen. Ingen er vel i tvivl om, at udtrykket "Min elskede er en rose" er et poetisk udtryk for et andet menneske, ligesom salmelinjen "Den yndigste rose er funden" også er poesi og en måde at tale om Kristus på. Det helt afgørende ved et sådant poetisk billede er, at det ikke giver et signalement af fx Kristus. Billeder definerer ikke og afgrænser ikke. De er åbne for fortolkning. Derfor er billedsproget det eneste sprog, vi kan anvende, når vi skal tale om den Gud, som intet menneske må prøve at afgrænse og dermed begrænse. Det er det sprog, der kan tale om Gud og dog lade Gud bevare sin urørlighed, sin usammenlignelighed. For billedsproget siger: Med Gud er det som med en far, en mor, en hyrde, en klippe, en flammende ild – og dog alligevel anderledes.

Gud som kvinde

At Gud er andet og mere end f.eks. en hyrde, kan vi se af, at Bibelen bruger mange forskellige billeder om Gud. Et enkelt er ikke nok, hvor rammende vi end synes, det er. Som oftest omtales Gud som en person, og inden for personkategorien som en mand. Men dette billede kan ikke stå alene. Ifølge skabelsesberetningen er mennesket skabt i Guds billede, "som mand og kvinde skabte han dem".³ Både mand og kvinde ligner Gud, og tilsvarende kan Gud lignedes både ved en mand og en kvinde. Et af de smukkeste steder finder vi i profeten Esajas' Bog, hvor det hedder:

Glemmer en kvinde sit diende barn?
Glemmer en mor det barn, hun fødte?
Selv om de kunne glemme,
glemmer jeg ikke dig.⁴

Gud er endnu mere mor end den kvinde, der ammer sit barn, og hvis krop nok skal give besked, hvis hun skulle glemme barnets behov.

Gud kan altså ikke beskrives fyldestgørende alene ved hjælp af billedet af en mand, for Gud overskrider vore begreber om, hvad en mand er. Gud kan heller ikke beskrives fyldestgørende alene ved hjælp af billedet af en kvinde, for også kvindebilledet er for begrænset til at rumme Gud. Vi kommer derfor ingen vegne blot ved at skifte ordet far ud med ordet mor. Men forældre billedet er heller ikke tilstrækkeligt, hvis det er Gud, vi skal tale om. Det kan vi lære af Gammel Testamente, hvor Gud også omtales ved hjælp af andre billeder.

De fire elementer som Guds billeder

Ud over personbilleder møder vi billedet af Gud som en brændende ild. Det var den måde, Moses mødte Gud på i den brændende tornebusk, da Gud kaldte Moses til at blive Israels leder.⁵ Med Gud er det som med en brændende ild.

³ 1 Mos 1,27

⁴ Es 49,15

⁵ 2 Mos 3,2-6: Dér viste Herrens engel sig for ham i en flammende ild fra en tornebusk. Moses så, at busken stod i lys lue, men at den ikke blev fortæret af ilden, og han tænkte: "Jeg må hen og se nøjere på dette mærkelige syn! Hvorfor brænder busken ikke?" Men da Herren så, at han gik hen for at se det, råbte Gud til ham inde fra busken: "Moses! Moses!" Han svarede ja, og Gud sagde: "Du må ikke komme nærmere! Tag dine sandaler af, for det sted,

Eller Gud kan sammenlignes med en kilde med levende vand. Det er profeten Jeremias, der bruger dette billede for at minde sin samtid om, at Gud er lige så uundværlig, hvis de vil overleve, som det rindende vand er.⁶ Rindende, frisk vand, sådan er det med Gud.

Også vinden bruges som billede på Gud. Ordene i skabelsesberetningen om Guds ånd, der svævede over vandene,⁷ kan, som bekendt, lige så vel oversættes ved "en Guds storm piskede over vandene". Gud var selv nærværende ved skabelsen som et vældigt stormvejr. Med Gud er det ikke blot som med en ild, en kilde med vand, men også som med stormvinden eller åndepustet.

Endelig skal nævnes billedet af Gud som en klippe, således som vi kender det fra Salmernes Bog: "Kun han er min klippe og min frelse, min borg så jeg ikke vakler".⁸ Med Gud er det som med klippen, den faste jord.

Og sammenfatter vi disse fire forskellige billeder, så har vi ild og vand, luft og jord, de fire elementer. Skal Bibelen tale om Gud, må den altså bruge mange forskellige billeder. Og netop ved at bruge disse *forskellige* billeder viser Bibelens forfattere, at de selv var fuldt bevidste om, at hvad de sagde, var ikke signalementer eller definitioner af Gud, men netop billeder.

Højsangen læst som en religiøs tekst

Det poetiske billedsprog kender vi nok bedst fra kærligheds poesien. Og jeg vil da også hævde, at den allerbedste vejledning i at læse Bibelen, den får vi ved at læse kærlighedsdigte. I Det Gamle Testamente findes der et stort kærlighedsdigt, Sangenes Sang, eller som vi plejer at gengive titlen: Højsangen. Og netop det digt har i tidens løb ikke blot været tolket som et digt om kærligheden mellem mand og kvinde, men også som et poetisk udtryk for kærligheden mellem Gud og os.

Højsangen er fuld af billeder. Dertil kommer, at Højsangen – som al anden poesi i Gammel Testamente – ynder at bruge gentagelser, parallelismer. Det samme siges to gange i let varieret form, så vi gennem læsningen får det indtryk, at om kærligheden mellem to mennesker kan vi aldrig sige det sidste ord. Der er altid mere, end vi får udtrykt. Igen og igen må digteren forsøge sig. Han bliver aldrig færdig. Ligesom et billede aldrig helt kan oversættes til et ikke-billedligt udtryk, sådan er det også med disse paralleludsagn. De giver os fornemmelsen af, at der stadig kan siges andet og mere, at sandheden ikke udtømmes så nemt, som den enkle påstand kan give os indtryk af. Nok møder vi i Det Nye Testamente den enkle påstand: "Gud er kærlighed"; men hvad det betyder, det fortælles der om i lignelse efter lignelse alle fire evangelier igennem. Og her er der en sammenhæng mellem det poetiske sprog og det religiøse sprog. Om Gud kan vi også kun tale i stadigt varierede gentagelser, så det bliver klart for enhver, at om Gud kan vi aldrig sige det sidste ord.

Salomos Højsang

I Højsangen møder vi to stemmer, en kvindes og en mands; de afløser hinanden, af og til afbrudt af andre stemmer. Det er kvinden, der indleder digtsamlingen. Hun markerer kærlighedstemaet med sit ønske om, at han vil kysse hende.

Ville han blot give mig kys af sin Mund!

du står på, er hellig jord." Og han sagde: "Jeg er din faders Gud, Abrahams Gud, Isaks Gud og Jakobs Gud." Da skjulte Moses sit ansigt, for han turde ikke se Gud.

⁶ Jer 2,13: To onde ting har mit folk gjort: De har forladt mig, en kilde med levende vand, og de har udhugget cisterner, cisterner, der slår revner og ikke kan holde vand.

⁷ 1 Mos 1,2

⁸ Sl 62,3

Din elskov er dejligere end vin,
dejliger end dine salvers duft.⁹

Ned gennem digtene veksler stemmerne i dialogen. Og netop dialogformen er karakteristisk for Højsangen. Det er hinanden, de er forelskede i, og de længes hele tiden efter at mødes.¹⁰ Digtene lever i spændingen mellem den intime nærhed, hvor hun kan udbryde: "Hans venstre hånd er under mit hoved, hans højre omfavner mig",¹¹ og den intense søgen efter den forsvundne, som når hun løber rundt i byens gader og leder efter sin elskede for til sidst at finde ham.¹² Nærvær, fravær og længsel, sådan er kærligheden!

Billederne visualiserer de elskendes følelser for hinanden, men fungerer samtidig som legitimation, en form for retfærdiggørelse af deres kærlighed. Når kvinden er som en duftende have, en park med granatæbler, ja så må manden naturligtvis gå ind i haven og plukke af dens frugter (Jf. Højs 4,12-5,1).

En lukket have er du, min søster, min brud,
en lukket have, en forseglet kilde;
dine skud er en park med granatæbler,
med herlige frugter,
henna og nardus,
nardus og safran,
kalmus og kanel,
alle slags røgelsestrær,
myrra og aloe,
de fineste balsamstoffer.
Kilden i haven er en brønd med rindende vand,
der strømmer fra Libanon.¹³

Og kvinden svarer og inviterer sin elskede indenfor.

Dette havemotiv fungerer som et af højdepunkterne i digtsamlingen og indgår i den intense dialog mellem dem. De to hører sammen. Og Højsangen slutter da også med en fiktiv dialog mellem dem, hvor han beder hende om at kalde på ham. Han vil så gerne høre hende sige: "Løb, min elskede, som en gazelle, som en hjortekalv hen over balsambjergene".¹⁴

Og med disse ord slutter sangene; men netop dermed fortsætter de også. Vi skal blot begynde forfra og læse digtene endnu engang, så oplever vi, at hun i det allerførste kapitel kalder på ham, vi hører hende opfordre ham til tage hende i hånden og løbe af sted sammen med hende,¹⁵ og næsten ordret

⁹ Højs 1,2-3

¹⁰ Højs 1,7-8: Du, som jeg elsker så højt, fortæl mig, hvor du vogter din hjord, hvor du holder hvil ved middagstid, så jeg ikke skal gå omkring som en tilhyllet kvinde ved dine venners hjerde. – Hvis ikke du ved det, du smukkeste blandt kvinder, så følg i småkvægets spor, og vogt dine kid ved hyrdernes telte.

¹¹ Højs 2,6

¹² Højs 3,1-5: På mit leje om natten søgte jeg ham, som jeg elsker så højt; jeg søgte ham, men fandt ham ikke. Jeg vil stå op og vandre rundt i byen, i gader og på torve, jeg vil søge ham, jeg elsker så højt. Jeg søgte ham, men fandt ham ikke. Vægterne, der går rundt i byen, fandt mig. "Har I set ham, jeg elsker så højt?" Næppe var jeg sluppet forbi dem, før jeg fandt ham, jeg elsker så højt. Jeg greb fat i ham, jeg slap ham ikke, men førte ham til min mors hus, til kammeret hos hende, der fødte mig. Jeg besværges jer, Jerusalems døtre, ved gazellerne og ved hjortene på steppen: Væk ikke kærligheden, væk den ikke til live, før den selv vil!

¹³ Jf. Højs 4,12-5,1

¹⁴ Højs 8,13-14: Du, som sidder i haverne, venner lytter til din stemme, lad mig høre dig sige: Løb, min elskede, som en gazelle, som en hjortekalv hen over balsambjergene.

¹⁵ Højs 1,4a: Tag mig i hånden, kom, lad os løbe!

opfylder hun hans bøn, når hun beder ham: "Når dagen bliver sval og skyggerne lange, vend da om, min elskede, som en gazelle, som en hjortekalv på duftende bjerge".¹⁶

Højsangen er bygget op som en cirkel, næppe er vi færdige, før vi må begynde igen. For den sande kærlighed er som en cirkel: Den kan aldrig slutte.

Højsangen læst som allegori på Guds kærlighed

Når vi læser Højsangen, falder det ganske naturligt at læse den som digte om forholdet mellem mand og kvinde. Men både i Jødedommen og i Kristendommen er der en lang tradition for at læse Højsangen som en skildring af forholdet mellem Gud og os. Og en sådan tolkning rammer noget centralt i både jødisk og kristen tradition. Den jødiske trosbekendelse, *Shema*, lyder kort og godt: "Hør, Israel! Herren vor Gud, Herren er én".¹⁷ Og med formuleringen "Herren er én" menes, at Gud er den eneste ene. Det centrale i jødedommen er altså formuleret som en kærlighedserklæring til Gud. Tilsvarende taler det centrale vers i Ny Testamente om en Gud, der elsker: "For således elskede Gud verden, at han gav sin enbårne søn, for at enhver, som tror på ham, ikke skal fortabes, men have evigt liv".¹⁸

Et andet træk ved Højsangen, som gør det nærliggende at bruge den som billede på gudsforholdet, er dens stadige vekslen mellem nærvær og fravær. De elskende længes efter hinanden, men foreningen hindres igen og igen. De bliver borte for hinanden, de kalder og genforenes. Sådan er kærligheden, og sådan er vort forhold til Gud vel også?

Med Gud og os er det som med to elskende. I Det Gamle Testamente bruges billedet af ægteskabet flere gange om Guds forhold til Israel, men de steder, hvor Gud skildres som ægtemand, er man ikke i tvivl om, at det også er ægtemanden, der har magten.¹⁹ Og netop denne magtfordeling har fået nogle kvindelige forskere til at advare mod at overføre den traditionelle opfattelse af forholdet mellem Gud og menneske på Højsangen og dermed gøre kvinden til et passivt objekt. Det er hun nemlig ikke i Højsangen. Hendes kærlighed er lige så stærk som mandens, og hun er lige så aktiv i deres kærlighedsforhold som han. Af den grund vil nogle derfor mene, at det er umuligt at tolke netop Højsangen om forholdet mellem Gud og verden.

Men har de ret i det? Er Gud kun den magtfulde og stærke? Er "magtforholdet" mellem Gud og mennesker helt så entydigt, som vi normalt forestiller os? Hos profeten Hosea er Gud fx skildret som en ægtemand, der elsker for meget, og derfor trods hustruens utroskab stadig holder fast ved hende og er villig til at begynde forfra. Når der er tale om et kærlighedsforhold, er det derfor lige så nærliggende at tale om ægtemandens afmagt. Kærligheden binder ham til den elskede, ganske som vi fornemmer det i Højsangen, hvor ingen af dem kan undvære hinanden. Et af de billeder, vi kan bruge om Gud, er derfor billedet af en mand, der elsker så meget, at han ikke kan forlade sin hustru.

Højsangen læst som sange om kærligheden mellem mand og kvinde

Jeg skal til at slutte af, og det skal ske ved at inddrage endnu en bibelsk tekst, som kan være med til at kaste lys over Højsangen som religiøs tekst, nemlig fortællingen om Adam og Eva i Paradiset. Adams og Evas historie er en kærlighedshistorie, som går skævt. Forholdet mellem mand og kvinde begynder i skabelsesberetningen. Her emmer det af liv, fællesskab og gensidig tiltrækning, men det

¹⁶ Højs 2,17

¹⁷ 5 Mos 6,4

¹⁸ Joh 3,16

¹⁹ Se Hos kap. 1-3; Jer kap. 3; Ez kap. 16 og Ez kap 23

ender i Syndefaldsberetningen med gensidig mistillid, opsplittning i adskilte roller og død. Hvad der begynder som et eventyr, slutter som en tragedie.

Men dette er ikke Gammel Testaments eneste fortælling om mand og kvinde i en paradisisk have. I Højsangen mødes mand og kvinde igen. Det er måske ikke skabelsens morgen målt med en historisk målestok, men måske ud fra de tos personlige målestok. Det er sange fulde af liv, fællesskab og gensidig tiltrækning, sange, der ophæver den samfundsbestemte opdeling i adskilte arbejdsområder og social over- og underordning. Syndefaldsberetningens ord til kvinden: "Du skal begære din mand, og han skal herske over dig".²⁰ får i Højsangen sit korrektiv, når hun kan juble: "Jeg er min elskedes, og han begærer mig".²¹

Hvad vi møder i Højsangen, er en poetisk udfoldelse af ordene i skabelsesberetningen: "Gud skabte mennesket i sit billede; i Guds billede skabte han det, som mand og kvinde skabte han dem".²² Sådan var det tænkt fra Guds side, som et kærlighedsforhold mellem ligeværdige mennesker. Højsangen er blevet til som en profan tekst om kærligheden mellem to mennesker; men den er i dialog med de allerførste kapitler i Bibelen, der handler om den mytiske fortid, da livsvilkårene i denne verden blev til. Den genoptager motiver fra den duftende Paradishave og giver dermed kærlighedsforholdet mellem mand og kvinde den plads, Gud havde tiltænkt det, da Gud skabte os som mand og kvinde. Og den uddyber indirekte, hvem Gud er, når Guds billede er "to, som elsker hinanden". Med Gud er det som med kærligheden, den giver og den tager imod.

Derfor kan et af højdepunkterne i Højsangen også læses som en bøn. Ikke blot som en bøn fra en ung kvinde til den elskede, men som en bøn, vi kan bruge, når vi henvender os til Gud:

Læg mig som en segtring ved dit hjerte,
 som en segtring om din arm;
 for kærligheden er stærk som døden,
 lidenskaben er grum som dødsriget,
 dens flammer er flammer af ild,
 en voldsom brand.
 Vældige vande kan ikke slukke kærligheden,
 floder kan ikke skylle den bort.
 Hvis en mand gav al sin rigdom bort for kærlighed,
 ville man da ringeagte ham?²³

Sådan er Gud. I sin kærlighed gav han os det dyrebareste, han ejede, fordi han ikke ville miste os. Han gav al sin rigdom bort for at vinde os. Hvem er da vi, at vi skulle ringeagte så stor en kærlighed?

²⁰ 1 Mos 3,16

²¹ Højs 7,11

²² 1 Mos 1,27

²³ Højs 8,6-7